

Аркадій СТРУГАЦЬКИЙ
Борис СТРУГАЦЬКИЙ

Мал. В. БОЛЬШЕВИКОВА

XXII сторіччя. Вже давно побудовано комунізм.

Як же тоді житимуть, як працюватимуть люди? Цій темі присвячено підготовлену до друку науково-фантастичну повість Аркадія та Бориса Стругацьких "Повернення".

Автори прагнуть, зокрема, змалювати одну з ділянок велетенського фронту науково дослідних робіт того часу - діяльність фахівців з теорії інформації та фізіології. Вченим вдається довести, що все набуте індивідом у процесі досить-таки недового життя, багатющі знання і досвід, те, чого не передаси іншим людям, скажімо, на папері, можна врятувати й зберегти для прийдешніх поколінь.

Якраз про це і йдеться в наведеному нижче розділі з повісті "Повернення".

На аеровокзалі Званцев довідався, що до інституту - близько ста двадцяти кілометрів, що саморушні дороги в той бік ось уже два тижні не діють і що повітряний простір над територією інституту оголошено забороненою зоною. Званцев дуже поспішав і, коли йому запропонували автомобіль, негайно погодився й не став ні про що розпитувати. Від супровідника він відмовився.

Опівночі пішов дощ. На шосе стало слизько - довелося зменшити швидкість. Заграва морських вогнів зникла за чорними пагорбами. Було темно й незатишно, тільки попереду, на шершавому мокрому бетоні, танцювали білі відблиски фар. Зустрічних машин майже не було. Перед тим як завернути до інституту, Званцев проїхав селище. Чомусь, хоч був уже пізній час, майже в усіх вікнах світилось, а на веранді великого кафе край дороги зібралося повно людей. Усі вони, здавалося, мовчали, чогось чекаючи.

Потім Званцев завернув на автостраду до інституту. Минув ще два селища, але вогнів більше не було. Судячи з маршрутної карти, він мав проїхати повз великий завод побутових приладів, але нічого такого не помітив - мабуть, завод не працював і теж не був освітлений. З мокрої темряви випливла й пройшла над головою гратчаста арка мікропогодної установки. На синоптичній станції теж не світилося. "Установка не діє, - подумав Званцев. - Ось чому ця гидота з неба..."

Він різко загальмував - і машину занесло. Заскреготавши по бетону, вона проповзла вбік і зупинилась. Фари вихопили з темряви сигнальний стовп без вогнів і покажчик, що здавався вицвілим, - "Свердловський інститут біологічного кодування - 17 км". Під покажчиком було прибито фанерний щит з корявим написом російською, китайською та англійською мовами: "Увага! Включити всі нейтралізатори! Зменшити швидкість! Попереду застава!" Літери були великі й криві, з чорними патьоками.

- Ого! - сказав Званцев, поліз під руль і включив нейтралізатори.

Він весь час думав про Окада й про інформацію, яку везе для Окада, і тільки тепер відчув ніяковість і якусь неясну тривогу. Зупинені саморушні дороги, заборонена зона, темні селища... І ще якась застава попереду. Що тут відбувається?

Машина повільно й беззвучно котила по шосе. Далеко попереду заблимав нерівний червоний вогник. Він був слабкий і мерехтів, наче зірочка на неспокійному небі. Про всякий випадок Званцев ще раз зменшив швидкість. Тепер машина йшла зовсім повільно, і чути стало шурхіт дощу. Фари освітили три постаті у лискутих плащах. Вони стояли посеред шосе, а поперек нього перед ними лежала мокра колода. Один з чоловіків тримав над головою здоровенний чадний смолоскип.

Званцев підвів машину ближче й зупинився. "Ну й застава!" - подумав він. Людина зі смолоскипом щось нерозбірливо гукнула, і всі троє попрямували до машини, незграбно ступаючи у величезних мокрих плащах. Знову чоловік зі смолоскипом щось гукнув, сердито перекосивши рота. Званцев вимкнув дальнє світло й відчинив дверцята.

- Двигун! - гукнув чоловік зі смолоскипом. Він підійшов зовсім близько. - Та вимкніть же, нарешті, двигун! І світло!

Званцев зупинив двигун, погасив фари і виліз на шосе під дрібний густий дощ.

- Я океанолог Званцев, - сказав він. - Їду до академіка Окада.
Троє в плащах мовчали.

- Можна їхати далі? - спитав Званцев.

- Я оператор Михайлов, - сказав чоловік зі смолоскипом. - Мене послано зустріти вас і передати, що до академіка Окада не можна.

- Про це я говоритиму з професором Каспаро. Проведіть мене до нього.

- Професор Каспаро дуже зайнятий. Ми б не хотіли, щоб його турбували.

“Хто це - ми?” - хотів спитати Званцев, але стримався, бо у Михайлова був глухий монотонний голос смертельно втомленої людини.

- Я маю для академіка повідомлення надзвичайної ваги. Проведіть мене до Каспаро.

Троє мовчали, і нерівне червоне світло перебігало по їх обличчях. Обличчя були мокрі, змарнілі.

- Ну? - мовив Званцев нетерпляче.

Раптом він помітив, що Михайлов спить. Рука із смолоскипом тремтіла й опускалась все нижче. Очі були заплющені.

- Толю! - торкнув Михайлова за плече один з його товаришів.

Михайлов прокинувся, мотнув смолоскипом і втупився у Званцева припухлими очима.

- Ви до академіка... - сказав він хрипко. - До академіка Окада не можна. На територію інституту взагалі не можна.

- Я маю надзвичайної ваги повідомлення для академіка Окада, - терпляче повторив Званцев. - Операторе Михайлов, ви повинні мене пропустити. Я щойно прилетів з Філіппін. Я везу академіку інформацію, якої він чекав усе життя.

- До Окада не можна. Він помре у найближчу чверть доби, і тоді ми не встигнемо. - Михайлов ледь ворухив губами. - Професор Каспаро дуже зайнятий і просив не турбувати. Будь ласка, їдьте назад...

Михайлов раптом обернувся до своїх товаришів.

- Дайте ще дві таблетки, - пробурмотів він. - Несила вже...

Званцев стовбичив під набридливим дощем і думав: “Що можна ще сказати цій людині, яка засинає на ногах?”

Михайлов стояв боком до нього і, закинувши догори голову, щось ковтав. Потім мовив:

- Дев'ята ніч все ж таки...

- Десята.

- Невже десята? У мене в голові аж гуде. - Він обернувся до Званцева. - Пробачте мені...

- Послухайте, товаришу Михайлов, - сказав Званцев. - Я знаю академіка тридцять років. Він мій учитель. Мені видніше, наскільки важливі для нього ці відомості. Вони надзвичайно важливі.

Михайлов помовчав, мерзлякувато потираючи руки.

- Ну, гаразд, - погодився він, - ходімо, тільки, мені здається, це даремно. Каспаро не пустить вас до академіка. Академіка ізолювано. Ви можете зіпсувати весь дослід, якщо порушите ізоляцію.

- Я говоритиму з Каспаро сам. Проведіть мене.

Званцев глянув на товаришів Михайлова.

- Ось що, - мовив він, - дайте мені хто-небудь плащ і лізьте в машину. За шляхом можна спостерігати й звідти.

Званцеву дали плащ. Потім застава забралась у кабінку.

- Ходімо, - сказав Михайлов зовсім новим, дуже бадьорим голосом. - Ходімо швидше, треба пройти сім кілометрів.

Вони пішли, широко крокуючи мокрим бетоном.

- Гидота, правда ж? - сказав оператор.

- Що?

- Оці смолоскипи. Така погань... Чуєте, як він смердить?

Званцев принохався і відійшов на два кроки вбік.

- Так, - сказав він. Від смолоскипа тхнуло нафтою. - А навіщо це?

- Так наказав Каспаро. Ніяких електроприладів, ніяких ламп. Звести всі неконтрольовані перешкоди до мінімуму. До речі, ви палите?

- Так.

Оператор зупинився.

- Дайте запальничку, - простяг він руку. - І ваш радіофон. Є у вас радіофон?

- Є.

- Давайте сюди. - Михайлов забрав запальничку й радіофон, розрядив їх і викинув акумулятори в кювет. - Пробачте, але так треба. Тут на двадцять кілометрів навколо не працює жоден електроприлад.

- Ось воно в чім річ!

- Так, так. Ми розграбували всі пасіки поблизу Свердловська й робимо свічки. Ви чули про це?

- Ні, - відповів Званцев.

Вони знову швидко пішли під безперервним дощем.

- Свічки - теж гидота, але все ж таки краще, ніж смолоскипи.

- Тепер я розумію, звідки цей дощ, - мовив Званцев, помовчавши. - Тобто я розумію, чому виключили мікропогодні установки.

- Ні, - озвався оператор, - мікропогодні установки - це само по собі. А дощ нам женуть спеціально з Вітряного Кряжу. Там є континентальна установка. Знаєте?

- Навіщо це? - спитав Званцев.

- Закриваємося від прямого сонячного випромінювання.

- А розряди в хмарах?

- Хмари приходять порожні, їх розряджають по дорозі. Взагалі, дослід вийшов значно грандіознішим, ніж ми спочатку гадали. Весь Північний Урал працює на нас. Та що Урал! Ви знаєте, у нас зібрались усі спеціалісти по біокодуванню. З усього світу. Майже п'ятсот чоловік... І цього мало. Все одно не вистачає. Всі просто падають з ніг. Один по одному. Підводяться й знову падають... Тоді відносимо...

- Поки що все гаразд? - спитав Званцев.

Оператор промовчав.

- Ви мене чуєте?

- Я не можу вам відповісти, - сказав Михайлов неохоче. - Ми сподіваємося, що все йде як слід. Принцип перевірено, але це перший дослід з людиною. Сто двадцять трильйонів мегабіт інформації-і помилка в одному біті може все зіпсувати.

Вони довго йшли мовчки, напружуючи всі сили.

Званцев не відразу помітив, що вони йдуть селищем. Селище було безлюдним. Лець білили матові стіни котеджу, у вікнах було темно. За ажурними огорожами в мокрих кущах чорніли подекуди широко розчинені ворота гаражів.

Оператор забув про Званцева. Ще годин шість - і все буде скінчено. Можна буде повернутись додому й завалитися спати. Великий Дослід буде завершено. Великий Окада помре і стане безсмертним. Ах, як це прекрасно! Та поки не настане час, ніхто не скаже, чи вдасться дослід. Навіть сам Каспаро. Великий Каспаро, Великий Окада, Великий Дослід! Велике кодування...

Михайлов трусонув головою - вона знову обважніла, якась імла огортала мозок. Ні, ні! Треба думати! Валеріо Каспаро сказав, що треба починати думати вже зараз. Усі повинні думати. І оператори теж. Каспаро сказав, що думати повинні всі. Великий Каспаро, якого всі тут просто звать Валерій Костянтинович. Кумедно, коли він працює, працює і раптом промовить на весь зал: "Досить. Посидьмо трохи, тупо дивлячись перед собою!" Цю фразу він десь вичитав. Коли в таку мить спитати його про щось, він відповість: "Юначе, ви ж бачите! Не заважайте мені сидіти, тупо дивлячись перед собою". Знову не про те! Треба думати про інше! Отже, насамперед поставимо завдання. Дано: комплекс фізіологічних нейронних станів (говорячи просто - живий мозок) жорстко кодується за третьою системою Каспаро - Карпова на кристалічну квазібіомасу. На ній при належній ізоляції та при нормальному рівні шумів жорсткий код зберігається дуже довго - орієнтовно дванадцять тисяч років. Часу досить. Треба знайти: спосіб переведення коду з квазібіомаси на живий мозок, тобто на комплекс фізіологічно функціонуючих нейронів у нуль-станах. До речі, потрібен ще й живий мозок у нуль-стані, але для такої справи люди завжди знаходились і знайдуться. Хоч би й він, Михайлов. А можливо, обійдуться без живого мозку, якщо лєнінградці створять штучний. Отак... Коротше кажучи, мозок Окада закодовано на кристалічну біомасу. Є шифр мозку Окада, шифр думок Окада, шифр його "я". І тепер треба знайти спосіб, як перенести цей шифр на інший мозок. Тоді Окада відродиться. Його зашифроване "я" знову стане живим, справжнім "я". Питання: як це зробити? Як?..

Михайлов спіткнувся і мало не випустив з рук смолоскипа.

- Що з вами? - спитав Званцев. - Ви знову засинаєте?

Михайлов глянув на нього. Званцев ступав, піднявши капюшон, сховавши руки під плащем.

- Ні, - відповів Михайлов. - Я думаю. Я не сплю.

Незабаром обабіч шляху з'явилися невисокі темні будівлі.

Придивившись, Званцев розглядив у темряві величезний будинок - чорне провалля в чорному небі. У вікнах подекуди блимали жовті вогники.

- Дивіться, - пошепки мовив Михайлов. - Оці будівлі - блоки. У них квазібіомаса. Тут він зберігатиметься.

- Хто?

- Мозок, - прошепотів Михайлов. - Код!

Вони раптом звернули і вийшли прямо до під'їзду інститутського будинку. Михайлов відкотив важкі двері.

- Заходьте, - запросив він. - Тільки не шуміть, будь ласка.

У вестибюлі було темно, прохолодно і якое незвично пахло. На великому столі посередині мигтіло кілька товстих свічок, що опливли, стояли тарілки й велика супова каструля. Тарілки були брудні. В кошику лежали висохлі шматки хліба. При свічках було погано видно. Званцев зробив кілька кроків, зачепився плащем за стілець, і стілець з грюкотом упав.

- Ай! - гукнув хтось позаду. - Толю, це ти?

- Я, - відповів Михайлов.

дивний сріблястий халат з капюшоном. Михайлов скинув плащ, і Званцев побачив, що він теж у довгому сріблястому халаті. У хисткому саяві смолоскипа він був схожий на привид.

- Почекайте тут трохи, океанолог Званцев, - сказав він. - Я піду й принесу вам халат. Тільки, будь ласка, поки що не скидайте плаща.

У кабінеті Каспаро було темно й холодно. Сонно лопотів дощ. Михайлов пішов, сказавши, що покличе Каспаро. Смолоскип він забрав, а свічок у кабінеті не було. Спочатку Званцев сидів у кріслі для відвідувачів біля великого порожнього столу. Потім пробрався до вікна й почав вдвлятися у ніч, упершись лобом у холодне скло. Каспаро не приходив.

Буде дуже важко без Окада, думав Званцев. Він міг би жити ще років двадцять. Треба було більше берегти його. Треба було давним-давно заборонити йому глибоководні розвідки. Якщо людині за сто п'ятдесят і з них шістдесят років проведено на глибинах більше тисячі метрів... Отак і заробляють синій параліч, хай йому чорт...

Згадалося: океан тоді був чорно-синій, і небо було синє-синє, і обличчя Окада опухло й посиніло, коли Званцев і Хен Чоль обережно вели його до конвертоплана. Під ногами рипів розпечений кораловий пісок, Окада було важко йти, він раз у раз повисав у них на руках, але нізачо не погоджувався, щоб його несли. Очі його були заплющені, і він винувато бурмотів: "Гокуро-сама, гокуро-сама". Позаду й збоку мовчки йшли океанологи, а Акіко йшла поряд із Званцевим, тримаючи обома руками, наче підніс, знаменитий на весь океан старенький білий капелюх, і гірко плакала. То був перший, найстрашніший приступ хвороби. Шість років тому, на безіменному острівці за п'ятнадцять миль на захід від рифа Октопус.

Званцев відійшов од вікна, попрямував до дверей і вглянув у коридор. Там вздовж довгих стін де-не-де горіли свічки. Звідкись долинав голос, що повторював одне й те саме з розміреністю метронома. Званцев прислухався, але не розібрав жодного слова. Потім з червонуватих сутінків у кінці коридора виникли довгі білі постаті й беззвучно пройшли мимо, наче пропливли у повітрі. Званцев побачив змарнілі, темні обличчя під козирками сріблястих капюшонів.

- Хочеш їсти? - спитав один.

- Ні. Спати.

- Я, мабуть, поїм...

- Ні, ні, спати, спочатку спати.

Вони розмовляли неголосно, але в коридорі було чути далеко.

- Джін мало не запоролла свій сектор. Каспаро піймав її за руку.

- Та невже? Жах!

- У нього було таке обличчя...

- Хай йому чорт... хай йому чорт... Який сектор?

- Дванадцять шістсот три. Орієнтовно - слухові асоціації.

- Ай-яй-яй-яй-яй!..

- Каспаро послав її спати. Вона сидить у шістнадцятій і плаче.

Двоє в білому зникли. Було чути, як вони розмовляють, спускаючись сходами, але Званцев уже не розбирав слів. Він причинив двері й повернувся до крісла.

Отже, якась Джін мало не запоролла сектор слухових асоціацій. Капосне дівчисько! Каспаро піймав її за руку. А якби не піймав? Званцев заплющив очі. Він майже нічого не знав про Великий Дослід. Він знав тільки, що це - великий Дослід, що це найскладніше, з чим будь-коли мала справу наука. Закодувати розподіл збуджень у кожній з мільярдів клітин мозку, закодувати зв'язки між збудженнями, зв'язки між зв'язками... Найменша похибка загрожує непоправними перекрученнями... Якесь дівчисько мало не знищило цілий сектор... Званцев згадав, що то був сектор номер дванадцять тисяч шістсот три, і йому стало страшно... Якщо навіть можливість помилки чи перекручення при нанесенні коду зовсім мала... Дванадцять тисяч секторів, трильйони одиниць інформації... А Каспаро й досі нема...

Званцев знову вийшов у коридор. Він прямував од свічки до свічки на дивний одноманітний голос. Потім він побачив широко розчинені двері, і голос став зовсім гучним. За дверима був величезний зал із сотнями

мерехтливих вогників. Вздовж стін Званцев побачив панелі з циферблатами, а перед ними сиділо кількасот чоловік. Усі в білому. Повітря в залі було важке й задушливе, пахло гарячим воском. Званцев зрозумів, що систему вентиляції та кондиціонування відключено. Він увійшов до залу й оглянувся. Він шукав Каспаро, та якщо Каспаро і був тут, його все одно не можна було пізнати серед сотень людей в однакових сріблястих халатах з низько насунутими капюшонами.

- Сектор вісімнадцять сімсот двадцять два заповнено, - сказав голос.

У залі було нестерпно тихо. Тільки цей голос і шелест багатьох рухів. Посеред залу Званцев побачив стіл і кілька крісел. Він пройшов до столу й сів.

- Сектор вісімнадцять сімсот двадцять три заповнено...

В одному з крісел напроти Званцева сидів, похиливши голову на руки, широкоплечий чоловік. Він спав і гучно зітхав уві сні.

- Сектор вісімнадцять тисяч сімсот двадцять чотири заповнено.

Званцев глянув на годинника. Була третя година ночі. Він побачив, як до залу ввійшла людина в білому і зникла. Десь у півтемряві, де нічого не було видно, крім мерехтливих вогників.

- Сектор вісімнадцять сімсот двадцять п'ять заповнено...

До столу підійшов чоловік із свічкою, поставив свічку в калюжку розтопленого воску і сів. Потім поклав на стіл купу паперів, перегорнув сторінку й відразу ж заснув. Званцев бачив, як його голова опускалась нижче й нижче і, нарешті, впала на папери.

- Сектор вісімнадцять сімсот двадцять шість заповнено...

Званцев знову глянув на годинника. На заповнення двох секторів пішло трохи більше за три хвилини. Десять діб іде Велике Кодування, заповнено менше двадцяти тисяч секторів...

- Сектор вісімнадцять сімсот двадцять сім заповнено...

І отак - десять діб. Чиясь дужа рука лягла на плече Званцева.

- Чому не спите?

Званцев підвів голову й побачив повне втомлене обличчя під капюшоном. Званцев пізнав його.

- Спати. Зараз же...

- Професоре Каспаро... - Званцев підвівся.

- Спати, спати... - Каспаро глянув йому у вічі. - Якщо не можете спати, підмініть кого-небудь.

Він швидко пішов убік, зупинився й знову пильно глянув.

- Не впізнаю, - сказав він. - Та все одно - спати, спати...

Він повернувся спиною і швидко попрямував мимо людей, які сиділи перед пультами. Званцев почув його різкуватий голос, який все більше віддалявся:

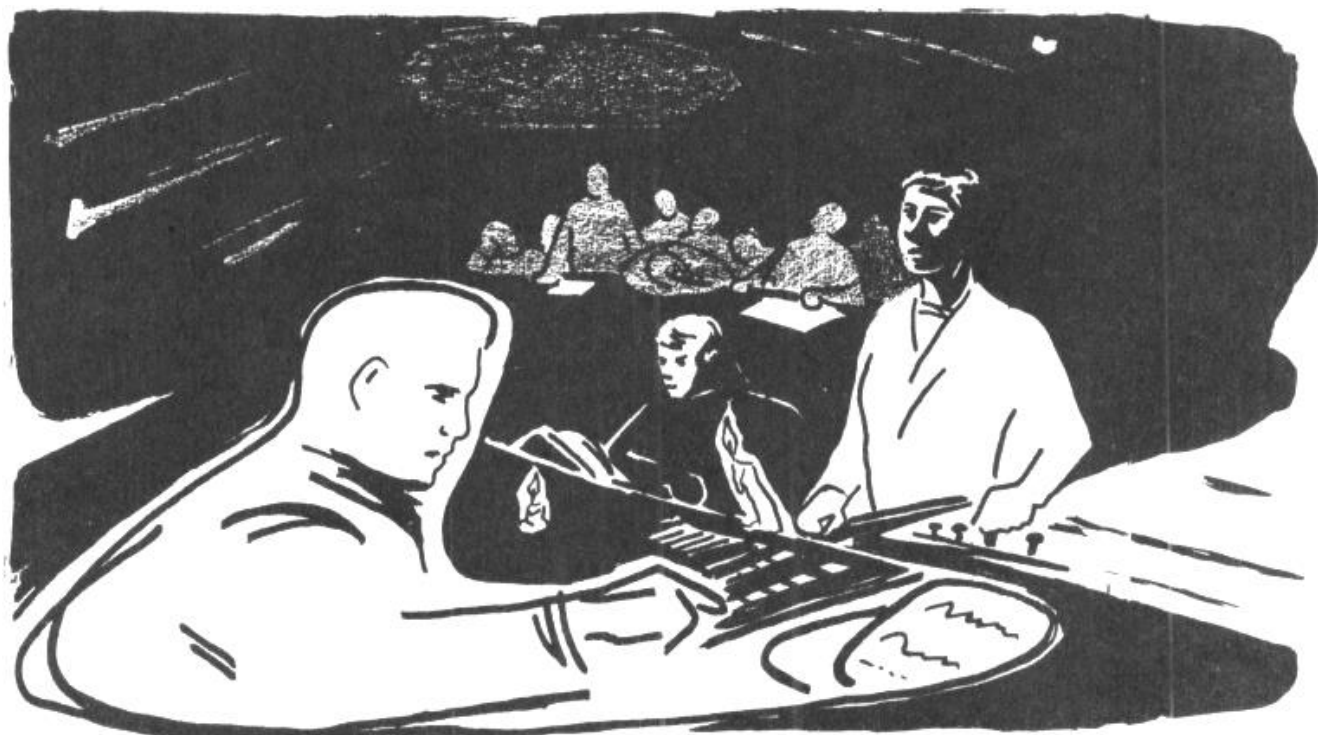
- Півподілкі... Уважніше, Леоніде, півтори поділкі... Добре... Чудово... Теж добре... Поділка, Джонсон, стежте уважно... Добре... Добре...

Званцев підвівся й пішов за ним, стараючись не випускати його з очей. Каспаро раптом гукнув:

- Товариші! Все йде чудово! Будьте уважнішими! Все йде дуже добре!.. Тільки стежте за стабілізаторами, і все буде гаразд..

Званцев наткнувся на довгий стіл, за яким спало кілька чоловік, перекинув стілець, кинувся його піднімати - ніхто не обернувся, і жоден з тих, що спали, не підвів голови. Каспаро зник. Тоді Званцев пішов навмання вздовж жовтої низки вогників перед пультами.

- Сектор вісімнадцять сімсот дев'яносто заповнено... - пролунав новий бадьорий голос.

Званцев зрозумів, що заблукав, а тепер не знає, де вихід і куди подівся Каспаро. Він сів на перший-ліпший стілець, сперся ліктями в коліно, поклав підборіддя на долоні і втупився у блимаючу свічку перед собою.

- Сектор вісімнадцять сімсот дев'яносто вісім... Сімсот дев'яносто дев'ять... Вісімсот... Заповнено... Заповнено...

- А-а-а-а!!..

Хтось закричав протяжно й страшно. Званцев схопився. Він побачив, що ніхто не обернувся, але всі якось разом застигли, напружили спину. Кроків за двадцять біля одного з операторських крісел, стояла висока людина й кричала, схопившись за голову:

- Назад! Назад! А-а-а!..

Не знати звідки, стрімко наближаючись, виник Каспаро, кинувся до пульта. У залі стало зовсім тихо, тільки шипів віск.

- Пробачте, - просив високий чоловік. - Пробачте...

Каспаро випростався й гукнув:

- Слухати мене! Сектори вісімнадцять сімсот дев'яносто шість, сімсот дев'яносто сім, сімсот дев'яносто вісім, сімсот дев'яносто дев'ять, вісімсот - ПЕРЕПИСАТИ! Заново!

Званцев побачив, як сотні людей у білому одночасно підняли праві руки й щось переключили на пультах.

- Пробачте, пробачте! - повторював чоловік.

Каспаро відштовхнув його в спину.

- Спати, Генрі! - наказав він. - Спати мерщій! Заспокойтесь. Нічого страшного...

Генрі пішов вздовж пульта, весь час повторюючи: "Пробачте, пробачте..." Ніхто не обертався. На його місце вже сів інший.

- Сектор вісімнадцять сімсот дев'яносто шість заповнено... - промовив бадьорий голос.

Каспаро постояв трохи, потім повільно, дуже горблячись, пішов мимо Званцева. Званцев зробив крок назустріч і раптом побачив обличчя Каспаро. Зупинився й пропустив його. Каспаро наблизився до невеликого окремого пульта, мляво опустився в крісло і так сидів кілька секунд. Потім стрепенувся і, весь подавшись уперед, сунув обличчя у великий нарамник перископа, що входив у підлогу.

Званцев став біля довгого столу і, не відриваючись, дивився у втомлену горбату спину. Він усе ще бачив обличчя Каспаро у хисткому сьайві свічки. Він згадав, що Каспаро вже не молодий, - лише на п'ять-сім років молодший за Окада. Він подумав: скільки літ забрали оці десять діб!

До Каспаро підійшли двоє. В одного замість капюшона тьмяно виблискував круглий прозорий шолом.

- Не встигнемо, - тихо мовив той, що в шоломі.

- Скільки? - спитав Каспаро, не повертаючи голови.

- Клінічна смерть настане через дві години. З точністю плюс-мінус двадцять хвилин.

- Але в нього хороший вигляд... Подивіться! - Каспаро ткнув пальцем у нарамник.

Чоловік у шоломі похитав головою.

- Нервовий параліч, - сказав другий дуже тихо.

Він оглянувся, ковзнув опухлими очима по Званцеву і, нахилившись до Каспаро, щось прошепотів. Званцев пізнав його: це був професор Іван Краснов.

- Гарзд, - кинув Каспаро. - Зробимо так.

Двоє разом повернулись і швидко зникли в темряві. Званцев намацав стілець, сів і заплющив очі. "Кінець, - подумав він. - Не встигнуть. Окада помре. Помре зовсім".

- Сектор дев'ятнадцять нуль нуль два заповнено, - повторював голос. - Сектор дев'ятнадцять нуль нуль три заповнено... Сектор дев'ятнадцять нуль нуль чотири...

Званцев майже нічого не знав про кодування нервових зв'язків, і йому уявлялося, що Окада лежить зараз на дивному столі під білим холодним світлом, тонка голка повільно повзе по закрутках його оголеного мозку, і на довгу стрічку знак за знаком лягають сигнали імпульсів. Званцев добре розумів, що насправді це відбувається зовсім інакше, але уява малювала йому саме таку картину: блискуча голка торкається мозку, а на нескінченну стрічку таємничими значками записуються звички, пам'ять, асоціації, досвід. А звідкись наповзає смерть, руйнуючи клітину за клітиною, зв'язок за зв'язком. І треба її випередити.

Так, Званцев майже нічого не знав про кодування нервових зв'язків. Але він знав, що й досі невідомі межі ділянок мозку, які відають окремими процесами мислення. Що Велике Кодування можливе тільки в умовах найретельнішої ізоляції та при найточнішому врахуванні всіх нерегулярних полів. Тому - свічки, і смолоскипи, безлюдні селища, і чорні вікна мікропогодних установок, і зупинені саморушні дороги...

Званцев знав, що не знайдено способу контролю кодування, який би не перекручував код. Що Каспаро працює наполовину всліпу і, можливо, кодує насамперед зовсім не те, що слід.

Але Званцев знав і те, що Велике Кодування - це шлях до безсмертя людського "я", бо людина - це не руки і ноги, людина - це пам'ять, звички, асоціації, мозок. МОЗОК.

- Сектор дев'ятнадцять двісті шістнадцять заповнено...

Званцев розплющив очі, підвівся й підійшов до Каспаро.

Той сидів, дивлячись перед собою.

- Професоре Каспаро, я океанолог Званцев. Я повинен поговорити з академіком Окада.

Каспаро підвів очі й довго дивився на Званцева знизу вгору. Очі в нього були мутні, напівзаплющені.

- Це неможливо, - озвався він нарешті.

Деякий час вони мовчки дивились один на одного.

- Академік Окада чекав цієї інформації все життя, - тихо мовив Званцев.

Каспаро мовчки відвів очі й знову втупився перед собою. Званцев оглянувся. Темрява. Вогники свічок. Сріблясті халати з капюшонами.

- Сектор Дев'ятнадцять двісті дев'яносто два заповнено, - почувся голос.

Каспаро підвівся і сказав:

- Усе. Кінець.

І Званцев побачив маленьку червону лампу, яка блимала на пульті поряд з окулярами перископа. "Лампочка, - подумав він. - Значить, усе".

- Сектор дев'ятнадцять двісті дев'яносто чотири заповнено...

З темряви залу щодуху бігла маленька дівчина в халаті, що розвівався за нею. Вона кинулась прямо до Каспаро, з силою відштовхнувши Званцева.

- Валерію Костянтиновичу, - мовила вона в розпачі. - Лишився тільки один вільний сектор...

- Більше не треба. - Каспаро підвівся й помітив нарешті Званцева.

- Хто ви? - спитав він втомлено.

- Океанолог Званцев. Я хотів поговорити з академіком Окада.

- Це неможливо. Академік Окада помер.

Каспаро перехилився через пульт і один по одному повернув чотири рубильники. Сліпуче світло спалахнуло під стелею величезного залу.

Вже зовсім розвиднілося, коли Званцев спустився у вестибюль. У величезні вікна лилося сірувате світло туманного ранку, але відчувалося: от-от вигляне сонце - і день буде ясний.

У вестибюлі нікого не було. На дивані валялось зібгане покривало. Кілька свічок догоряли на столі між банками й тарілками з їжею. Званцев оглянувся на сходи. Згори долинали голоси. Десь там був Михайлов, який обіцяв провести Званцева.

Званцев підійшов до канапи і сів. Сходами спустилось троє молодиків. Один наблизився до столу й почав жадібно їсти, хапаючи їжу руками. Він пересував тарілки, випустив пляшку з лимонадом, підхопив її й став пити прямо з неї. Другий майже спав на ходу, третій, притримуючи його за плечі, збуджено розповідав:

- Каспаро говорив Краснову. Тільки це й сказав. І тут же Старик упав просто на пульт. Ми його підхопили й віднесли в кабінет. А там спить Сергій Круглов. Так ми їх поряд і поклали.

- Навіть не віряться, - нерозбірливо мовив перший. Він жував. - Невже так багато встигли?

- От іще! Скільки разів тобі повторювати... Дев'яносто вісім процентів. З якимись там десятитисячними...

- Не віряться... Здавалося, справи зовсім кепські...

- Хлопці, - пробурмотів сонний. - Ходімо, га? Сил немає...

Всі троє раптом заметушилися і вийшли. Сходами спускались нові й нові люди. Сонні, вони ледь пересували ноги. Збуджені, з запухлими очима, з хрипкими від довгого мовчання голосами. Сміялись. Лаялись. Перекидалися жартами.

"На похорон це не схоже", - подумав Званцев і повеселішав сам. Він знав, що Окада помер, але ж смерть обманули! Смерть випередили! Академік просто заснув, тільки ніхто поки що не знає, як його розбудити. Нічого, визнають! Дев'яносто вісім процентів - це зовсім не погано!..

Михайлов торкнув його за плече. Він був без плаща й без халата.

- Ходімо, океанолог Званцев.

Званцев підвівся й попрямував за ним до дверей. Важкі стулки розійшлися самі, безшумно і м'яко.

Сонце ще не зійшло, але було добре видно, і по сіро-голубому небу швидко розбігалися хмари. Званцев побачив плоскі кремкові корпуси і між ними вулиці, засипані червоним опалим листям. Люди виходили з інституту й розтікались по вулиці групами по двоє, по троє. Хтось гукнув: "Товариші з Костроми відпочивають у корпусі номер шість, поверхи другий і третій!"

Вздовж вулиць де-не-де просувались невеликі багатонігі кібердвірники. За ними лишався сухий і чистий бетон.

- Хочете шоколаду? - спитав Михайлов.

Званцев похитав головою. Вони попрямували до шосе між рядами приземкуватих жовтих будинків без дверей і вікон. Будинків було багато - ціла вулиця. Це були блоки з квазібіомасою, сховища мозку Окада. Двадцять тисяч секторів біомаси, двадцять приземкуватих будинків з тридцятиметровими фасадами, що заглиблювались у ґрунт на шість поверхів.

- Для початку непогано, - мовив Михайлов. - Але далі так не можна. Двадцять будинків на одну людину - це забагато. Якщо кожному з нас відводити стільки приміщень... - Він засміявся й кинув обгортку від шоколаду на бетон.

"Хто знає, - подумав Званцев. - Тобі, можливо, вистачить і одного чемодана, та й мені теж..." До кинутого папірця неквапливо шкутильгав кібердвірник, стукаючи по бетону цибатими ногами.

- Гей, Санько! - закричав раптом Михайлов.

Грузовик, що випередив їх, зупинився, і з кабіни висунувся водій з блискучими очима. Вони залізли в кабіну.

Званцев раптом побачив низько над шосе вертольоти. Їх було шість. Тоді він подумав, що тепер знову завирує життя у цій мертвій зоні. Рушили дороги, люди поспішають до своїх будинків, почали діяти мікропогодні установки й сигнальні світлові стовпи на шосе. Можливо, хтось уже віддирає фанерний лист з незграбними літерами. Радіо передає, що Велике Кодування закінчено і пройшло задовільно. На вертольотах, мабуть, прилетіла прес-група - передаватимуть на весь світ по СХ зображення приземкуватих жовтих будинків і свічок перед виключеними пультами. І хто-небудь, звичайно, полізе будити Каспаро, а його відтягують за брюки й, можливо, з опалу дадуть навіть по шиї. І весь світ незабаром довідається, що людина зовсім скоро стане вічною.

Не Людство, а людина, кожна окрема людина, кожна особистість. Ясна річ, спочатку це будуть найкращі... Званцев подивився на водія.

- Товаришу, - мовив він, посміхаючись. - Хочете жити вічно?

- Хочу, - відповів водій, теж посміхаючись. - Та я й житиму вічно.

- І я теж хочу, - сказав Званцев.

